

„Sosem elégedettek, szívtelenek... Nyilvánvaló, hogy ruandai vér ivására és ölésre lettek teremtve.”¹ – Az 1994-es ruandai népirtás elkövetői: nők a médiában

ZSIGA NIKOLETTA EVELIN

Bevezetés

A történelmi múlt vizsgálata kapcsán a kutatók a 20. századot gyakran a népirtás évszázadának szokták nevezni, a genocídium fogalma mégis csak viszonylag későn, 1948 után vált a nemzetközi jogi gyakorlat és a tudományos szóhasználat részévé.² A népirtásokkal kapcsolatos nemi szerepek vizsgálata még később vette kezdetét, emellett a szakirodalom is aránylag kevesebb figyelmet fordított rá.³

Az első kutatások a témában az 1980-as években zajlottak, ekkoriban azonban a nőkre a népirtások kontextusában leginkább még csak áldozatokként tekintettek. A kutatók ugyanis sokáig azon az állásponton voltak, hogy a nők alaptermészetük szerint kevésbé agresszívak, sőt, inkább emberségesek és együttérzők, így nem képesek olyan bűncselekmények, atrocitások elkövetésére, mint a férfiak. Valószínűbb indok az, hogy a férfiak elzárták a nőket a népirtásban való részvételtől. Tehát a nők távolléte a patriarchális társadalom alapelveiből fakad: a nők gyengék, a szexuális és reprodukciós képességeik pedig túl értékesek ahhoz, hogy kockára tegyék azokat egy-egy háború vagy népirtás során.⁴

A női elkövetők népirtások során betöltött szerepére irányuló vizsgálatok az utóbbi harminc évben mélyültek el. A 20. századi népirtások közül több olyan is volt, amelyben a nők mint elkövetők tevékeny szerepet vállaltak elkövetőként, ezek közül azonban csak néhány kapott nagyobb közfigyelmet: a holokauszt (1939–1945), a kambodzsai népirtás (1975–1979) és a ruandai népirtás (1994).⁵ A felsoroltak közül a ruandai népirtást választottam dolgozatom témájának. A munkám során kiemelten vizsgálom a médiában tevékenykedő női elkövetők szerepét, amely a ruandai női elkövetők egy szűkebb csoportját alkotja. Emellett egy olyan megközelítést ismertetek, amely elfogadja, hogy a nők is képesek brutális bűncselekmények elkövetésére.

Dolgozatomban rövid történeti áttekintést adok a ruandai népirtás előzményeiről, ezt követően többek között arra keresem a választ, hogy a ruandai média milyen szerepet töltött be a népirtás idején és az azt megelőző időszakban, továbbá azt, hogy hogyan befolyásolta az elkövetőket. Ezen kívül bemutatom, hogy a médiában dolgozó ruandai nők milyen mértékben vettek részt a népirtásban, illetve milyen természetű volt a szerepvállalásuk, és így mennyiben tekinthetők felelősöknek a történetekért.

---

1 RTL M TRANSCRIPT: 20 June 1994, 1.

2 A népirtás fogalmát Raphael Lemkin alkotta meg, majd használta először 1944-ben, de csak 1948-ban fogadták el az ENSZ Népirtás Büntetvények Megelőzéséről és Megbüntetéséről Szóló Egyezményt. (UNITED NATIONS)

3 GLOBAL JUSTICE CENTER 2018, 9.

4 SMITH 1994, 319.

5 SMITH 1994, 322.

Történeti háttér: a ruandai népirtás

A közép-afrikai Ruandában 1994 áprilisától július közepéig a modern kor egyik legbrutálisabb tömegmészárlása zajlott. A körülbelül száz napig tartó öldöklésben a becslések szerint 800 ezer – 1 millió tuszi és mérsékelt hutu halt meg az akkoriban nyolcmillió országban.⁶

A ruandai népirtáshoz vezető viszonyok vizsgálatakor meg kell említeni a hutuk és a tuszik közötti konfliktus társadalmi, etnikai gyökereit is. Már a 15. századtól kezdve Ruanda népességének túlnyomó többsége hutu volt, és ez az évszázadok alatt sem változott, az 1994-es népirtás előtt is a lakosság 84%-át adták. A tuszi kisebbség mindössze 15%-ot tett ki, a maradék 1%-ot pedig az őslakos tuák alkották. Az idők során ugyanakkor a hutuk és a tuszik között az etnikai különbségek kikristályosodni látszódtak.⁷ Az első világháborút követően (akkori nevén) Ruanda-Urundi belga fennhatóság alá került, 1923-ban pedig mandátumterületté vált. A több évtizedig tartó gyarmati időszak során a szarvasmarha-tartó tuszi kisebbség került a politikai és társadalmi vezető szerepbe a földművelő hutu tömegekkel szemben.⁸

A korábban a számszerű etnikai kisebbségben lévő, de a társadalmi ranglétra tetején álló tuszik által uralt területen a hatalom az 1962-es függetlenedés után a többségi hutuk kezébe került. Ruandában egyre súlyosbodtak a két csoport között fennálló etnikai, társadalmi feszültségek. Eközben a Ruandával határos országokban, például Burundiban is összecsapások folytak a hutuk és a tuszik között, amelyek kölcsönös megtorlásokhoz vezettek, attól függően, hogy az adott országban éppen melyik csoport irányított. Ekkor terjedt el a hutuk körében az *inyenzi*⁹, azaz a „csótány” kifejezés is a tuszikra.¹⁰

Ruandában időközben a harcokat kihasználva 1973-ban Juvénal Habyarimana¹¹ került hatalomra. A szomszédos Ugandában ugyanakkor 1986-ban Paul Kagame megalapította a Ruandai Hazafias Front (*Rwandan Patriotic Front*, RPF) nevű, Ruandából menekült tuszikat tömörítő szervezetet. Az RPF 1990-ben támadást indított Ruanda felé, ami polgárháborúhoz vezetett Ruandában.¹² A kormány és az RPF többször tárgyaltak a tűzszünetről, és a háborút lezáró egyezményt végül alá is írták 1993 augusztusában a tanzániai Arushában. Az egyezmény azonban tarthatatlan volt

---

6 BIEDERMANN 2013, 61.

7 BIEDERMANN 2013, 61.

8 T. HORVÁTH 2004, 13.

9 Az *inyenzi* kifejezést a tuszi lakosok mellett az RPF katonáira is használták.

10 BIEDERMANN 2013, 65.

11 Juvénal Habyarimana 1973-ban lett Ruanda elnöke, aki puccsal szerezte meg a hatalmat. Többször újraválasztották egyedüli jelöltként, illetve több oldalról is támadás érte, korrupcióval és az etnikai feszültségek szításával is vádolták. Az arushai egyezmény aláírása előtt a kulcspozíciókba hutu katonatisztek jutottak. Bár 1993 augusztusa után már a közös hutu-tuszi kormány irányította az országot, az ideiglenes kormányfő továbbra is Habyarimana volt. 1994-ben már a békét igyekezte fenntartani, ezért találkozott a szomszédos államok vezetőivel is. 1994. április 6-án azonban merénylet áldozata lett –, amelyet egy vállról indítható rakéta okozott – a vele egy repülőgépen utazókkal együtt. (AFRIKA TANULMÁNYOK)

12 Szűts 2010, 38–39.

a szélsőséges hutuk számára.¹³ Megkezdődött a machéték importálása, illetve a hutu milíciák – mint például az *Interahamwe* – kiképzése.¹⁴

A népirtás az 1994. április 6-án történt merénylet után robbant ki: az esti órákban lelőtték a Ruanda fővárosa, Kigali felé tartó Habyarimana elnök repülőgépét, aki a vele utazó burundi elnökkel együtt meghalt. A mai napig tisztázatlan az elkövetők kiléte, de az akkor kialakult helyzetet kihasználva a szélsőséges hutuk az RPF-t vádolták meg. A rádióban (*Radio Télévision Libre des Mille Collines*, RTLM) kiadták a jelszót: „*Vágjátok ki a magas fákat!*”¹⁵ – ez jelentette a népirtás kezdetét.¹⁶

A média mint manipulációs eszköz

A 20. századi háborúk és népirtások során a korszerű média eszközei központi szereppel bírtak, mivel az egyes országok vezető politikusai és az elnyomó rezsimiek ki tudták ezeket aknázni az érintett társadalmak tömegeinek mozgósítására, illetve felhasználhatták azokat az ellenségeikkel szemben. Több modernkori háborús konfliktus és népirtás előtt is már érzékelhető volt az események iránya a különféle médiumokban; a megosztó, uszító, gyűlöletkeltő propaganda legtöbbször a konfliktusok előjeleként szolgált, majd végigkísérte azt. Az 1994-es ruandai népirtás során hasonló séma mutatkozott, ugyanis az újságok és a rádiók szélsőséges nézeteket közvetítettek, befolyásoló erejük pedig nagy hatással volt az elkövetővé váló férfiakra és nőkre egyaránt.

Ruandában a népirtás előtt a nyomtatott sajtó és a rádió is nyomon követte a polgárháború eseményeit, az egyik legnépszerűbb újság a *Kangura* címet viselte. A *Kangura* publikálta a *Hutu Tízparancsolatot* is, – aminek a címe egyértelmű utalás az ország hivatalos vallására és a keresztény *Tíz parancsolatra* – amely a tuszik kirekesztésére bízta a hutukat.¹⁷ Emellett több pontja a tuszi nőkre vonatkozott.¹⁸

1. *Minden hutu férfinak tudnia kellene, hogy a tuszi nő, legyen bárhol, a tuszi etnikai csoport érdekében dolgoznak. Ennek eredményeként, bármelyik hutu áruól, aki:*
  - a. *tuszi nőt vesz feleségül;*
  - b. *tuszi nővel barátkozik;*
  - c. *tuszi nőt alkalmaz titkárnőként vagy szeretőként.*
2. *Minden hutunak tudnia kell, hogy a mi hutu lányaink alkalmasabbak és kötelességtudóbbak a szerepükben nőként, feleségként és anyaként. Nem csodálatosabbak, jó titkárnők és becsületesebbek?*
3. *Hutu nők; legyetek éberek és térítsétek észre férjeiteket, testvéreiteket és fiaitokat.*

---

13 BÚR 2011, 262.

14 SPERLING 2006, 641.

15 SZÚTS 2010, 40.

16 SZÚTS 2010, 40.

17 BIEDERMANN 2013, 67–68.

18 BROWN 2014, 453–455.

7. *A Ruandai Fegyveres Erők kizárólag hutukból állhat. [...] A katonaság egyetlen tagja sem vehet feleségül tuszi nőt.*¹⁹

Az előbb említett újság mellett más lapok is terjesztették a szélsőséges nézeteket. Ilyen volt például a Nemzeti Republikánus Mozgalom a Demokráciáért és a Fejlődésért (*National Republican Movement for Democracy and Development*, MRND) nevezetű szélsőséges párt újságja az *Umurwanashyaka*, vagy az *Echo des Mille Collines*. Ezeket a lapokat, a tartalmukat és az ezeknél dolgozó szerkesztőket és újságírókat a hutu politikusok és katonatisztek kontrollálták. Az újságírók vagy a saját nézeteik miatt, vagy a nyomás hatására az 1990-ben kezdődő háború lezárásáról folytatott tárgyalásokat, illetve a hatalommegosztás elvére támaszkodó politikai nézeteket szándékozták hitelteleníteni a nyilvánosság előtt. A társadalom magas arányú írástudatlansága miatt azonban az újságok mégsem bírtak olyan befolyásoló erővel, mint a rádió.²⁰

Ruandában több rádióadó működött a már említett RTLМ mellett, ilyen volt a még ma is aktív *Radio Rwanda*, és az RPF által működtetett *Radio Muhabura*. A három adó közül mégis az RTLМ gyakorolta a legnagyobb hatást a hallgatóira. Az RTLМ-et a szélsőségesek²¹ hozták létre 1993 szeptemberében, annak érdekében, hogy mind franciául, mind kinyarwanda nyelven közvetítse a programját. A rádió több olyan újságírót is alkalmazott, akik elég okosak voltak ahhoz, hogy a humort ötvözzék a – veszélyes – politikai üzenetekkel.²² 1991 márciusában kiterjesztették Ruandában a sajtószabadságot, azonban ennek következtében a rádió nyíltan tusziellenes pogromokra biztatta a hutu lakosságot. Ezek az adások ugyanakkor csak kinyarwanda nyelven voltak hallhatók, míg a külföldieknek szóló francia közvetítések a béke fontosságát hangsúlyozták.²³ Az RTLМ eltökélt szándéka volt, hogy tovább fokozza a gyűlöletet a hutuk és a tuszik között, és nevetség tárgyává tegye az arushai békét. Ezzel azt akarta elérni, hogy a hutuk kételkedjenek abban, hogy a békeegyezmény a javukat szolgálja majd. Arra törekedett, hogy kiszorítsa a kormányból és a politika színteréről az olyan politikai pártokat, amelyek nézetei nem egyeztek a szélsőségesek elképzeléseivel. Ez azonban a mérsékelt politikusoknak sem kedvezett. A Ruandába érkező ENSZ-békefenntartók (*United Nations Assistance Mission for Ruanda*, UNAMIR) hitelességét is igyekezett aláásni az arushai egyezmény kapcsán, mivel az UNAMIR-t az RPF-el hozta összefüggésbe, amelyről azt hangzott, hogy hutuellenes, és a céljai között szerepel egy új tuszi monarchia létrehozása, majd a hutuk eltiprása. A fenti okok miatt a rádió fő célkitűzései között szerepelt az erőszakos megmozdulásokra, a fennálló politikai rendszer elleni fellé-

19 HAPEREN 2012, 105.

20 AFRICAN RIGHTS 1995, 79.

21 A rádió anyagi támogatói – és a *Kangura* szellemi megalkotói – között szerepelt a meggyilkolt elnök, Juvenal Habyarimana felesége Agathe Kanzinga is, aki még a népirtás ideje alatt a külföldieket kimenekítő repülőgépen elmenekült Franciaországba. (GENDRON 2012, 96.; BANGKOK POST, 2021.)

22 AFRICAN RIGHTS 1995, 79.

23 SZÜTS 2010, 39.

pésre és cselekvésre ösztönzés is.²⁴

A hutu szolidaritás és a rádió propagandaadásai elérték a kívánt hatást, ugyanis az elnök halála után az ország lángba borult, és a hutuk a tuszik ellen fordultak. Az adások ekkor már nyíltan ölésre buzdítottak, a hallgatókat arra ösztönözték, hogy kutassák fel a tuszikat, ha kell házról házra haladva, és segítsenek – egy korabeli elterjedt szófordulattal élve – „*a tuszik félig üres sírját teljesen megtölteni*”. A legtöbb esetben ezek a felbujtó adások nem tettek különbséget az RPF emberei és a civilek között, így a gyilkosok se válogattak, ugyanis számukra ezek az emberek csak „csótányok” és „kígyók” voltak. A rádiók által sugárzott adások így demoralizáló hatással voltak a hutukra; a hutuk szemében a tuszik már nem voltak emberek, ez pedig megkönnyítette számukra a gyilkolást. Az áldozatok dehumanizálása miatt a népiirtás során a gyilkosságokra már csak hétköznapi „munkaként” tekintettek az elkövetők.²⁵

A propaganda mindemellett legitimálta a gyilkosságokat, egyrészt a hutu nőkben egyfajta fenyegetettségérzés alakult ki – a fent említett *Hutu Tízparancsolat* erre erőstett rá –, ugyanis a tuszi nőket a „végzet asszonyaiként” jelenítették meg a médiumokban. Másrészt a hutu férfiakban olyan kép alakult ki, amely szerint a tuszi nők lenézik az alacsonyabb hutu férfiakat. Ez kisebbségi komplexushoz, majd gyűlölethez vezetett, aminek következménye a tuszi nők ellen elkövetett tömeges nemi erőszak volt.²⁶ A legitimáció másik formája a hétköznapi emberekkel készített interjúk voltak, amelyeket élő adásban játszottak le. A népiirtás alatt ugyanis az RTLM munkatársai a felállított úttorlaszoknál lehetőséget adtak a szélsőséges hutuknak, hogy elmondják a hallgatóknak, mit csinálnak és miért teszik azt. Így a hétköznapi emberek megerősítés adtak a hallgatóknak az elkövetett tettek „helyességéről”.²⁷

A ruandai média kapcsán fontos még megjegyezni, hogy felmerült a népiirtó propagandát közvetítő és uszító RTML rádió adásainak zavarásának lehetősége, azonban a *Pentagon* a magas költségekre és a kétséges eredményekre hivatkozva nem valósította meg a kész terveket. Ennek előzménye egy korábbi ENSZ-misszió kudarca, amely 1993 októberében a beavatkozás következtében történt Szomália fővárosában, Mogadishuban. Több amerikai békefenntartó meghalt, illetve megsebesült, emiatt az Egyesült Államok elzárkózott a további ENSZ-misszióktól, továbbá Ruanda kapcsán sem akart beavatkozni, sőt a békefenntartók mielőbbi kivonását támogatta.²⁸

---

24 AFRICAN RIGHTS 1995, 79–80.

25 AFRICAN RIGHTS 1995, 79–80.

26 BOZZAY 2019, 209.

27 DES FORGES 2007, 50.

28 BIEDERMANN 2013, 86–87.

A média ereje: újságírók és rádiósok

A munkám szempontjából fontos megvizsgálni, hogy a ruandai médiában dolgozó nők mennyiben tekinthetők felelősnek a kibontakozó erőszakért, illetve milyen természetű volt a szerepvállalásuk.

Ennek kapcsán meg kell említeni, hogy a népirtás után a bűnösök felelőségre vonásakor speciális bíróságokat hoztak létre az elsőfokú bíróságokon és a katonai törvényszékeken belül, illetve négy kategóriába sorolták a gyanúsítottakat. A médiában dolgozó női elkövetők szempontjából az első kategóriát kell kiemelni, itt ugyanis a kitervelők, a szervezők, a felbujtók, a felügyelők, a nagyon sok ember halálát okozók és azok szerepelnek, akik szexuális erőszakot követtek el.²⁹ Azok a személyek, akik ebbe a kategóriába kerültek, a legsúlyosabb bűncselekményeket követtek el a népirtás idején és az azt megelőző időszakban. A médiában dolgozó nőket is ide sorolták felbujtó tevékenységük miatt, ugyanis az újságokat, de főként a rádiókat gyűlöletkeltő platformként használták, így a hutuk számára a tuszik és az RPF Ruanda ellenségét szimbolizálták.

A médiában dolgozó nők uszító tevékenysége – egy másik kategorizáció alapján – közvetett erőszakos (indirekt) bűncselekménynek minősül, ugyanis ők fizikai erőt nem alkalmaztak, azonban másokat erre buzdítottak.³⁰ Emiatt az újságíróként és/vagy rádiósként dolgozó nők nagy mértékben hozzájárultak a két csoport közötti ellenséges viszony fokozásához, illetve a mészárlás bekövetkeztéhez és intenzitáshoz. Mindezt két ruandai női elkövető példáján fogom szemléltetni.

Valérie Bemeriki

Az RTLМ rádiónál Valérie Bemeriki személyét kell kiemelni mint női elkövetőt. Bemeriki indirekt, vagyis közvetett bűncselekményt követett el azzal, hogy bemondóként jelentősen befolyásolta hallgatóit. A rádióhoz való csatlakozása előtt több lapnál is megfordult újságíróként, de már ekkor is szélsőséges nézeteket vallott. Az arushai egyezmény aláírásakor, 1993 augusztusában az *Interahamwe* egyenruháját viselte, kimutatva ezzel nemtetszését az egyezmény kapcsán.³¹

Az RTLМ a férfiak és a nők körében ugyancsak jelentős népszerűségnek örvendett, ugyanis a rádióadások szerkesztői nagy figyelmet fordítottak arra, hogy a nőkhöz is szóljanak, így a rádióállomáson dolgozó nők egyfajta szerepmodellt szolgáltattak a többi nő számára.³²

1994 áprilisában, az elnök halála után Bemeriki egy hosszú listát olvasott fel élő adásban. Ezen a listán olyan személyek nevei szerepeltek, akikről azt állították, hogy az RPF kémjei. Az adás során a következő hangzott el: „*Mindenkinek nagyon óvatosnak kell lennie, hogy lássuk mi történik, miközben arra várunk, hogy a dol-*

29 T. HORVÁTH 2008b, 143–144.

30 BROWN 2014, 457–458.

31 AFRICAN RIGHTS 1995, 80.

32 BROWN 2014, 453–455.

gok kialakuljanak, és az emberek helyreállítsák a biztonságot. [Emberek] fel kell ébrednünk, hogy megtaláljuk ezeket az embereket bárhol is legyenek, azokat, akik összejátszanak az Inyenzivel, hogy öljenek ... ruandai embereket öljenek. Mert a kémjeik mindenhol beépültek.”³³ A rádió célja ezzel az volt, hogy bátorítsa a hutukat olyan emberek levadászására, akiket veszélyesnek tartottak a kialakult rezsimmel szemben. Bemeriki a nevük mellett olyan egyéb információkat is megadott, amelyek megkönnyítették az áldozatok hollétének felderítését.³⁴ A hutuk mellett a tuszik is hallgatták a rádiót, így, ha az aznapi adásban elhangzott a nevük, akkor már tudták, hogy el kell hagyniuk a búvóhelyüket.³⁵

Akkoriban Butare volt az egyik legnépesebb prefektúra³⁶, ahol a lakosság nagyobb részét tuszik alkották: itt élt Ruanda tuszi lakosságának 25%-a. Ebből adódóan a szélsőséges MRND nagyon gyenge lábakon állt a prefektúrában. A népiertás kezdetekor Butare egy tuszi férfi, Jean-Baptise Habyarimana prefektus irányítása alatt állt. Habyarimana nyíltan elítélte a mézszárlást és készséggel befogadta a prefektúrába érkező menekülteket.³⁷ Bemeriki emiatt elítélte Habyarimanát, így a rádióadások során nyíltan uszította a lakosságot ellene, illetve úgy manipulálta a hallgatóit, hogy azok ellenségként tekintsenek a férfira. Bemeriki egy adás során a következőket mondta ezzel kapcsolatban: „*Nem vagyunk tudatában annak, hogy mindenhol bűntársak vannak, mindenekelőtt még Butare prefektusa is azt mondta, hogy ő a PL [Liberalis Párt] tagja, de amikor eljön az RPF, a követőjévé fog válni. [...] Az RPF-nek dolgozni, ez azt jelenti, hogy nem fog semmit sem tenni, azt leszámítva, hogy annak keresi a módját, miként vegye ki a hatalmat a 'többség' kezéből [...], akik hutuk, hogy a tuszi kisebbség kezébe adja. Hiszen ez az ő etnikuma, érthető...*”³⁸ Butarében 1994. április 20-án kezdődött el a mézszárlás, amelynek Jean-Baptise Habyarimana és a családja is áldozatául esett.³⁹

Bemerikit jóval a népiertás után sikerült csak letartóztatni: 1999-ben fogták el egy hutuk által létrehozott menekülttáborban. A nő ekkor beismerte a bűnösségét, és megbocsátásért könyörgött. Az ügye azonban bíróság elé került, ahol azt állította, hogy szerinte az emberek félreértették azt a „lelkesedést”, amit közvetített. A vallomása során a következőket mondta: „*Újságíróként én csak a munkámat végeztem. Amikor dolgoztunk, soha nem használtuk a rádiónkat arra, hogy azt mondjuk menjenek és öljenek embereket. [...] Ha arra kértük az embereket, hogy szabaduljanak*

33 AFRICAN RIGHTS 1995, 80.

34 AFRICAN RIGHTS 1995, 80–81.

35 MAIER 2012–2013.

36 Ruandát prefektúrákra osztották, amelyek nagyobb tartományoknak felelnek meg, ezek élén a prefektusok álltak. A prefektúrákon belül működtek alprefektúrák, illetve ún. közösségek. A közösségeket tovább osztották körzetekre, ezeket pedig falvakra. Ezekből a sejtekből körülbelül 9000 létezett a 1990-es évek elején; nagyjából három négyzetkilométeres területet foglaltak magukba, ahol mintegy 1000 lakos élt. (VERPOORTEN 2005, 336.)

37 BROWN 2014, 567.

38 AFRICAN RIGHTS 1995, 81.

39 AFRICAN RIGHTS 1995, 81.

meg a csótányoktól akkor nem úgy értettük, hogy meg kellene ölni őket.”⁴⁰ Az RTLMD adásairól készült átiratokból azonban kiderült, hogy a bementő nem kényszeríteték semmire, és nem érzett sajnálatot sem. Az egyik ilyen átirat tartalmazza Bemeriki hangos nevetését miután bejelentette Agathe Uwilingiyimana⁴¹, mérsékelt hutu politikus halálát, és arra buzdította a hallgatókat, hogy „ne golyóval öljék meg a csótányokat – vágják őket darabokra machetével.”⁴² Egy másik adás során az is elhangzott, hogy maga Szűz Mária jelent meg előtte, és ő mondta neki, hogy a tusziknak meg kell fizetniük az elnök halála miatt.⁴³ Bemerikit a helyi, *gacaca*⁴⁴ bíróság 2009-ben életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte.

Agenesta Mukarutamu

Agenesta Mukarutamu Bemerikihez hasonlóan újságíróként és rádiósként dolgozott a népirtást megelőző időkben, illetve annak során is. Gyakran írt rasszista és uszító hatású cikkeket a *La Relève* nevezetű kormány által kiadott lapnak.⁴⁵ Az ilyen és ehhez hasonló újságok, mint például az *Imvaho*, vagy a ruandai közmédia egy részét alkotó – *Radio Rwanda*, *Rwandan Television* – médiumok, illetve a Ruandai Hírügynökség (*Rwanda News Agency*) is egy kormányzati hivatal, a Ruandai Információs Iroda (*Rwandese Information Office*, ORINFOR) irányítása alatt álltak.⁴⁶

A gyűlöletkeltő cikkeiben arra figyelmeztette olvasóit, hogy az *Inkotanyi*⁴⁷ az éppen fennálló köztársaság helyett ismételen be akarja vezetni a tuszik által irányított monarchiát, emiatt éberségre intette a lakosságot. A már említett *Imvaho* című lapnál is több alkalommal megjelent írása. Az Ideiglenes Kormány felállítását követően az egyik ilyen munkájában az RPF bűnének tulajdonította Habyarimana halálát, a cikk további része pedig arról szólt, hogy a hutuk mindezt meg fogják bosszulni, és támadást indítanak a tuszik ellen.⁴⁸

Loise Kayibanda, aki a *Radio Rwanda* munkatársaként dolgozott a népirtás előtt, szemtanúja volt Mukarutamu kegyetlenségének. Ennek kapcsán Kayibanda a következőket mondta el: „*Április végén/ május elején Mukarutamu Kabgayiba [egyházmegye] érkezett, ahol ezer és ezer menekültet talált. Viateur Kalinda, aki szintén*

---

40 OLOJEDE 2004.

41 Agathe Uwilingiyimana mérsékelt hutu politikus volt. 1993-ban kormányfőnek nevezték ki, azonban az intézkedései miatt a szélsőségek lejárató propagandát indítottak ellene. Habyaramana elnök halála után neki kellett volna átvenni a hatalmat. (T. HORVÁTH 2008a, 87–89.)

42 BBC NEWS 2009.

43 MAIER 2012–2013.

44 A *gacaca* bíróságok a ruandai faluközösség igazságszolgáltatási fóruma volt. „*A szó jelenése fű, mező és a szabadban történő tárgyalásra utal: a megvádolt személy és családja, a vádlók, tanúk, valamint az adott közösség tagjai egy helyen a szabadban összegyűltek, és megvitatták a történeteket.*” Az 1920-as években ez kiszorult, de a 2000-es évek elején visszahozták, hogy a rengeteg, népirtással gyanúsított ember ügyében ítélkezzen. (T. HORVÁTH 2008b, 144.)

45 AFRICAN RIGHTS 1995, 81.

46 HIGIRO 2007, 73.

47 Az Inkotanyi elnevezés az RPF-re utal.

48 AFRICAN RIGHTS 1995, 82.

a Radio Rwanda munkatársa, és Byumbából származik, mint Agenesta, egyike volt ezeknek a menekülteknek. Mukarutamu észrevette Kalindát a tömegben, és megkérdezte a kivégzést végző embereket, hogy mire várnak. [...] Kalindát elrabolták és megölték Kabgayiban.⁴⁹

Mukarutamu a népirtás alatt is folytatta az újságírói munkáját. A cikkeiben továbbra is a tuszikat, és legfőképp az RPF-et jelölte meg ellenségként, Habyarimana halála után pedig egyre súlyosabb vádakot sorakoztatott fel ellenük. Ehhez köthető a nő „Az RPF gyászba taszított minket” című írása, amely 1994 áprilisában jelent meg. Ebben az Ideiglenes Kormányt Ruanda „megmentőjének” nevezi, illetve a következőket írja: „Az RPF mindig megölte a hutu politikai vezetőket [...]. Az RPF folytatta a rossz cselekedeteit egészen Habyarimana és Ntaryamira [Cyprien Ntaryamira, burundi elnök, a Habyarimana ellen elkövetett merénylet másik áldozata] meggyilkolásáig. Ekkor betelt a pohár és az emberek megmutatták a haragjukat. Habyarimana megölésével az RPF úgy gondolta, hogy végzett, és bevonulhatnak Kigaliba, ahogy nekik tetszik. De meglepődve tapasztalták, hogy a hutuk egy csoportja felemelkedett, hogy ideiglenes kormányt hozzon létre [...]. Az RPF az egész országban folytatta az ártatlan civilek meggyilkolását.”⁵⁰

Mukarutamu fenti cikke, illetve más ruandai újságírók hasonló munkái azzal a céllal jelentek meg, hogy ellenségképet teremtsenek. Ezáltal az RPF-et és a tuszikat megbélyegezték, emellett egy – Ruandát és a hutukat is az uralmuk alá hajtani kívánó – homogén csoportot kreáltak, amely miatt a hutuk úgy gondolták és érezték, hogy a mérsárlás szükségszerű Ruanda védelme érdekében.

Befejezés

A dolgozatom célja a ruandai média szerepének bemutatása volt a népirtás során és az azt megelőző időszakban. A munkám során ismertettem, hogy a média, és az ott dolgozók – köztük nők is – hogyan befolyásolták az elkövetőket. Ezt követően rávilágítottam a médiában dolgozó ruandai nők felelősségére a népirtás kapcsán, ugyanis a közvetett szerepvállalásuk jelentős mértékben hozzájárult a mérsárlás bekövetkezéséhez.

A ruandai népirtás 1994 júliusában ért véget, amikor az RPF erői bevonultak Kigaliba. Ennek ellenére a genocídiumnak máig ható következményei vannak. A dolgozatom zárásaként ezekről a negatív hatásokról, illetve következményekről teszek említést.

A mérsárlás után megalakult kormány elsődleges célkitűzése a bűnösök felderítése és megbüntetése volt, illetve a társadalmi megbékélés elősegítése, amelyhez elengedhetetlen az egységes nemzeti identitás megteremtése. A vádlottak felelősségre vonásában a *gacaca* bíróságok mellett az ENSZ nemzetközi törvényszéke

---

49 AFRICAN RIGHTS 1995, 82.

50 AFRICAN RIGHTS 1995, 82–83.

(*International Criminal Tribunal for Rwanda*, ICTR) is segített.⁵¹ A nemzeti egység és a közös identitás erősítése érdekében *ingando* táborokat hoztak létre. A táborokban több héttől több hónapig terjedő tanfolyamokat tartottak minden társadalmi csoport számára. A program céljai között szerepelt, hogy az elítélteket rehabilitálják, illetve felkészítsék őket további életükre, emellett – még a mai napig – a leendő egyetemisták és főiskolások ideológiai képzésére is nagy hangsúlyt helyeztek/helyeznek.⁵²

Ruandában a népirtás után a *Radio Muhabura*, illetve az RTLM is megszűnt, a média területén azonban a mai napig problémák vannak, ugyanis az új kormány által bevezetett médiatörvény korlátozza a véleményszabadságot, tehát a szólás- és a sajtószabadságot is.⁵³ A független lapoknál dolgozó újságírók öncenzúrára kényyszerülnek, mivel folyamatos zaklatásnak, illetve atrocitásoknak vannak kitéve.⁵⁴ A szólásszabadság oly módon sérül, hogy a kormány hivatalos – népirtással kapcsolatos – narratívájától eltérni nem ajánlott, ugyanis ez azzal járhat, hogy az egyénre a népirtás ideológiájának támogatójaként tekintenek.⁵⁵ Egy ruandai erről a következőt mondta: „[...] *Talán félek kimondani azt, amit gondolok, mert majd azt gondolja [egy másik ruandai], hogy egy másik ideológiát támogatok... talán az emberek félnek beszélni a háborúban szerzett korábbi tapasztalataikról is [...]*”⁵⁶

A mindennapokban az emlékezés, illetve a megbocsátás kérdése kerül előtérbe, mivel a túlélők és az elkövetők továbbra is egymás mellett élnek megfelelő traumafeldolgozási lehetőségek nélkül. Az együttélés azonban elfogadás nélkül nagyon nehéz lenne. Ezt mi sem mutatja jobban, mint az a törvény, amelyet a 2000-es évek elején fogadtak el: ez lehetővé tette, hogy az elkövetők szabadon távozhassanak a börtönből, ha az áldozatok megbocsátását kérik.⁵⁷ Ruanda mindenesetre fejlődőképes, azonban a népirtás árnyékában, az egykori etnikai különbségek még ma is jelen vannak az országban.

---

51 DRUMBL 2013, 560.

52 T. HORVÁTH 2008b, 144–147.

53 EURÓPAI PARLAMENT 2021.

54 T. HORVÁTH 2008b, 148.

55 BLACKIE – HITCHCOTT 2018, 29.

56 HILKER 2009, 83.

57 LOS ANGELES TIMES 2019.

Irodalom

BOZZAY 2019 = Bozzay Z.: *Népirtások a XX. században*. Budapest, Scholar Kiadó, 2019.

Internetes források

AFRICAN RIGHTS 1995 = *Rwanda – Not So Innocent: When Women Became Killers*. London, African Rights, 1995. <https://www.scribd.com/document/21263653/Rwanda-Not-so-Innocent-When-Womens-Became-Killers-Africa-Rights-August-1995> (Letöltés: 2021. 08. 03.)

AFRIKA TANULMÁNYOK = Juvenal Habyarimana. *Afrika Tanulmányok*. http://www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/habyarimana_juvenal.html (Letöltés: 2021. 08. 06.)

BANGKOK POST 2021 = The 'inconvenient' Mrs Habyarimana straining France-Rwanda ties. *Bangkok Post*. 2021. <https://www.bangkokpost.com/world/2130971/the-inconvenient-mrs-habyarimana-straining-france-rwanda-ties> (Letöltés: 2021. 08. 10.)

BBC NEWS 2009 = Rwanda Jails Journalist Valerie Bemeriki for Genocide. *BBC News*. December 2009. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8412014.stm> (Letöltés: 2021. 08. 16.)

BIEDERMANN 2013 = Biedermann Zs.: A ruandai népirtás és nemzetközi közösség passzivitása. *Afrika Tanulmányok folyóirat*. 7. évf. 2. sz. (2013) 61–94. http://real.mtak.hu/9153/1/03_biedermann.pdf (Letöltés: 2021. 08. 06.)

BROWN 2014 = Brown, S. E.: Female Perpetrators of the Rwandan Genocide. *International Feminist Journal of Politics*, vol. 16, no. 3, (2014) 448–469. <https://doi.org/10.1080/14616742.2013.788806> (Letöltés: 2021. 08. 03.)

BÚR 2011 = Búr G.: Ruanda - 10 év után. *Afrika-történeti tanulmányok*. (2011) 259–265. <http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Tortenelem/AfrikanisztikaMA/b%-FArg%E1bor/18.b%FAr.Ruanda.pdf> (Letöltés: 2021. 07. 16.)

DES FORGES, 2007 = Des Forges, A.: Call to Genocide: Radio in Rwanda, 1994. In: Thompson, A. (ed): *The Media and the Rwanda Genocide*. London, Pluto Press, 2007. 41–55. <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/30283/IDL-30283.pdf?sequence=9&isAllowed=y> (Letöltés: 2021. 07. 16.)

DRUMBL 2013 = Drumbl, M. A.: She Makes Me Ashamed to Be a Woman: The Genocide Conviction of Pauline Nyiramasuhuko, 2011. *Michigan Journal of International Law*, vol. 34, no. 3, (2013) 559–604. <https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=mjil> (Letöltés: 2021. 08. 13.)

EURÓPAI PARLAMENT 2021 = Az Európai Parlament 2021. február 11-i állásfoglalása Ruandáról, Paul Rusesabagina ügyéről (2021/2543(RSP)) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0055_HU.pdf (Letöltés: 2021. 08. 10.)

GENDRON 2012 = Gendron, S.: Exploiting the Hutu/Tutsi Divide: The Relationship between Extremist Propaganda and Genocide. In: Vourinen, M. (ed): *Enemy Images in War Propaganda*. Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, 2012. 89–106. https://www.researchgate.net/publication/335475018_Exploiting_the_HutuTutsi_Divide_The_Relationship_between_Extremist_Propaganda_and_Genocide (Letöltés: 2021. 08. 10.)

GLOBAL JUSTICE CENTER 2018 = Beyond Killing: Gender, Genocide, and Obligations Under International Law. *Global Justice Center*. (December 2018) <http://www.globaljusticecenter.net/files/Gender-and-Genocide-Whitepaper-FINAL.pdf> (Letöltés: 2021. 08. 11.)

HAPEREN 2012 = van Haperen, M.: The Rwandan Genocide, 1994. In: ten Have, W. et al (eds.): *The Holocaust and Other Genocides: An Introduction*. Amsterdam, Amsterdam University Press, 2012. 97–121. <https://www.niod.nl/sites/niod.nl/files/Holocaust%20and%20other%20genocides.pdf> (Letöltés: 2021. 08. 09.)

HIGIRO 2007 = Higiroy, Vianney J-M.: Rwandan Private Print Media on the Eve of the Genocide. In: Thompson, A. (ed): *The Media and the Rwanda Genocide*. London, Pluto Press, 2007. 73–90. <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/30283/IDL-30283.pdf?sequence=9&isAllowed=y> (Letöltés: 2021. 07. 16.)

LOS ANGELES TIMES 2019 = 25 years after genocide, can Rwanda heal? Six villages try. Los Angeles Times, 2019. <https://www.latimes.com/world/la-fg-rwanda-genocide-anniversary-20190406-story.html> (Letöltés: 2021. 08. 10.)

MAIER 2012–2013 = Maier, D. J.: Women Leaders in the Rwandan Genocide: When Women Choose To Kill. *The University of Northern Iowa Journal of Research, Scholarship, and Creative Activity*, vol 8, 2012–2013. <https://universitas.uni.edu/volume-8-2012-2013/essays-studies-and-works/women-leaders-rwandan-genocide-when-women-choose-kill> (Letöltés: 2021. 08. 03.)

OLOJEDE 2004 = Olojede, D: When Words Could Kill. *Newsday*. May 4, 2004. <https://www.pulitzer.org/winners/dele-olajede> (Letöltés: 2021. 06. 16.)

RTL M TRANSCRIPT = Translation of RTL M broadcast from 20/6/1994 submitted to ICTR. Genocide Archive of Rwanda, 1997. https://genocidearchiverwanda.org.rw/index.php?title=Unictr_Rtlm_0035_Eng&gsearch= (Letöltés: 2021. 08. 13.)

SMITH 1994 = Smith, Roger W.: Women and Genocide: Notes on an Unwritten History. *Holocaust and Genocide Studies*, vol. 8, no. 3, (Winter 1994) 315–334. <https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/hologen8&div=28&%3f&collection=journals> (Letöltés: 2021. 08. 09.)

SPERLING 2006 = Sperling, C.: Mother of atrocities: Pauline Nyiramasuhuko's role in the Rwandan genocide. *Fordham Urban Law Journal*, 33 (2). (2006) 637–664. <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1929&context=ulj> (Letöltés: 2021. 08. 06.)

SZÜTS 2010 = Szüts A.: Népiirtás Ruandában 1994 április-júliusában: Genocídium, melyet a világ tétlenül nézett. *Belvedere Meridionale*, XXII. 1–2. 36–47. (2010) http://acta.bibl.u-szeged.hu/5244/1/belvedere_2010_001_002_036-047.pdf (Letöltés: 2021. 07. 06.)

T. HORVÁTH 2004 = T. Horváth A.: Ruanda '94: egy krízis történelmi háttere. *Kül-Világ*, 1. évf., 2. sz. (2004) 1–29. <http://www.afrikatudastar.hu/HU/magyar-afrika-tudas-tar/item/645-ruanda-94-egy-krizis-tortenelmi-hattere-rwanda-94-historical-background-of-a-crisis-t-horvath-attila> (Letöltés: 2022. 07. 12.)

T. HORVÁTH 2008a = T. Horváth A.: Agathe Uwilingiyamana (1953-1994). *Afrika Tanulmányok folyóirat*, 2. évf., 1. sz. (2008) 87–89. http://www.afrikatanulmanyok.hu/application/essay/527_1.pdf (Letöltés: 2021. 07. 07.)

T. HORVÁTH 2008b = T. Horváth A.: Purgatórium és népakarat: a ruandai megbékélési törekvések mérlege. *Külgügyi Szemle*, 7. évf., 4. sz. (2008) 140–155. https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2008_04_Purgaterium_ees_neepakarat-.pdf (Letöltés: 2021. 08. 03.)

UNITED NATIONS = United Nations Office Genocide Prevention and the Responsibility to Protect: *Genocide*. <https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide.shtml> (Letöltés: 2021. 07. 21.)

VERPOORTEN 2005 = Verporten, M.: The Death Toll of the Rwandan Genocide: A Detailed Analysis for Gikongoro Province. *Population*, vol 60. no. 4. (2005) 331–367. https://www.cairn-int.info/article-E_POPU_504_0401--the-death-toll-of-the-rwandan-genocide-a.htm (Letöltés: 2022. 07. 12.)

„They are never satisfied, they are heartless... It is obvious that they were created to drink Rwandan blood and to kill.” – Perpetrators of the 1994 Rwandan genocide: women in the media

NIKOLETTA EVELIN ZSIGA

The 1994 Rwandan genocide was one of the bloodiest conflict of the 20th century, during which 800,000 to 1 million Tutsis and moderate Hutus lost their lives in about a hundred days in the then small Central African country of eight million. The genocide was planned in advance by the Hutu political elite, triggered by the assassination of the then – Hutu – president of the country, Juvenal Habyarimana.

During the wars and genocides of the 20th century, the means of modern media played a central role, since leading politicians and repressive regimes in each country were able to utilize them to mobilize the masses of concerned societies or use them against their enemies. Even before several modern conflicts and genocides, the direction of events was already perceptible in various forms of media; divisive, inciting, hateful propaganda served as a precursor sign of conflict and then accompanied it. A similar pattern was shown during the 1994 Rwandan genocide, as newspapers and radios conveyed extreme views, their influencing force had a great impact on both men and women who became perpetrators.

Even before and during the genocide, several women took an active role in spreading hate propaganda, and they also helped the murderers by providing the names of the victims during radio broadcasts, as well as other information that made it easier to locate the whereabouts of the victims.

In my paper, among other things, I am looking for the answer to the role of the Rwandan media before and during the genocide, furthermore how it affected the perpetrators. Then I will show that Rwandan women working in the media which extent to involved in the genocide, and the nature of their involvement, and thus what extent they can be held responsible for what happened.